

Iona

de Marin Sorescu

Introducere

În teatrul modern nu se mai păstrează distincțiile dintre speciile tradiționale ale dramaturgiei: tragedie, comedie, dramă. Eliberarea de regulile dramaturgiei tradiționale se manifestă prin mai multe aspecte: alăturarea comicalului și a tragicului, preferința pentru teatrul parabolă și teatrul absurdului, reluarea parodică a unor elemente din dramaturgia tradițională, fiind valorificate și reinterpretate adesea miturile. De asemenea, apare personajul idee, lipsește conflictul, se încalcă ordinea temporală, dispare dialogul, înlocuit adesea de monolog, iar timpul și spațiul capătă valori simbolice.

Poetul Marin Sorescu a surprins critica literară prin faptul că în dramaturgie nu a adoptat formula din poezie, ci a optat pentru un teatru de idei ce fixează un raport tragic și tensionat între om și propria existență, piesele sale fiind, în general, parabole inspirate din teatrul existențialist sau din teatrul absurd.

Piesa *Iona*, scrisă în 1965, a fost publicată în 1968 în revista *Luceafărul*. Ulterior, va face parte, alături de *Paracliserul* și *Matca*, din trilogia „*Setea muntelui de sare*”, care apare în 1974 și poate fi considerată o **dramă modernă**.

Iona, este subintitulată „Tragedie între 4 tablouri” – termenul de tragedie neavând aici sensul conferit de antici, ci pe acela de luptă a individului (*Iona*), cu destinul pe care îl înfruntă, în încercarea de a se regăsi pe sine.

În acest context, „tragedia în patru tablouri”, *Iona* este o parabolă dramatică alcătuită sub forma unui monolog ce cultivă alegoria și metafora.

Titlul piesei trimite la fabula biblică a prorocului *Iona* pe care Dumnezeu l-a pedepsit pentru neascultare, făcându-l captiv în burta unui pește (chit). Sorescu elimină toate conotațiile religioase, reinterpretând mitul biblic în manieră proprie, căci păstrează din acesta doar numele personajului și ideea omului înghițit de un pește.

Tema este pusă în evidență printr-o mărturisire a autorului: „*Știu numai că am vrut să scriu ceva despre un om singur, nemaipomenit de singur*”- așadar, „*Iona*”, prin **tema solitudinii și a nefericirii existențiale** devine un protest față de condiția umană limitată.

Cu ocazia repăririi piesei în 1995 Sorescu accentua ideea că în *Iona* simbolurile individuale capătă generalitate prin reflectarea conflictului interior al individului însingurat care face eforturi de a se regăsi: „*Îmi vine pe limbă să spun că Iona sunt eu...cel care trăiește în Țara de Foc este tot Iona, omenirea întreagă este Iona, dacă-mi permite. Iona este omul în condiția lui umană, în fața vieții și a morții*”.

În teatrul modern, conflictul exterior, practic, nu există, se mută în planul interior, căci *Iona*, simbol al omului modern, trăiește acut o luptă cu sine născută din discrepanța dintre iluzia de libertate și de cunoaștere absolută și condamnarea de trăi într-un orizont închis ca o burtă de pește.

Timpul și spațiul sunt și ele adaptate formulei estetice moderne, căci reperele spațio-temporale devin simboluri ce accentuează tragismul existenței omului modern.

Decorurile sunt descrise minuțios prin indicații scenice ample, dar sugerează, de fapt, un spațiu determinant pentru condiția captivității personajului: în Tabloul I acesta se află într-o gură de pește, în timp ce apa și cerul se întind în spate la infinit, în Tabloul II, în interiorul Pestelui I, în timp ce în tabloul următor personajul se află în interiorul Pestelui II, iar în ultimul Tablou în „spărtura ultimului peste spintecat”.

Și timpul are valoare simbolică pentru că, de fapt, se regăsește aici doar perspectiva discontinuă a timpului psihologic, ce amplifică stările interioare ale personajului.

Compozițional, piesa se alcătuiește dintr-o succesiune de 4 tablouri: primul și ultimul plasate apare în exterior, în timp ce al doilea și al treilea se petrec în abdomenul urias, în esență, toate elementele

conturează spațialitatea: burțile peșterilor, moara de vânt, acvariul, sugerând metaforic esența tragică a existenței umane, viața fiind o succesiune de lumi închise.

Fiind structurată în 4 tablouri, piesa „Iona” este asadar un **solilocviu** ce are un singur personaj principal și două personaje „fără vârstă”, figuranți, Pescarul I, Pescarul II. – în toate cele patru acte se aude o singură voce dedublă „*Ca orice om foarte singur, Iona vorbește tare, cu sine însuși, își pune întrebări și își răspunde. Se comportă tot timpul ca și când în scenă ar fi două personaje. Se dedublează și se strânge după cerințele vieții sale interioare și după trebuințele scenice*” – consecințele dedublării personajului fiind dispariția conflictului și a intrigii și plasarea acțiunii în planul parabolei. Fiecare tablou ascunde o succesiune de secvențe ce reprezintă, de fapt, în formula metaforic-parabolică situații existențiale reprezentative pentru condiția umană.

Astfel, în **Tabloul I**, personajul este plasat pe malul mării, într-o situație dilematică, în gura unui pește – spațiul, conturat simbolic (gura de pește, cerul și marea întinse la infinit) desemnând de la început condiția tragică a omului condamnat să-și ducă existența într-o lume închisă, limitată, ce nu comunică. Iona devine astfel, mai ales prin gestul pescuitului în acvariu, simbolul omului care, neputând să-si atingă idealul (peștele cel mare), dar fiind tentat permanent de ”nadele frumos colorate” se va multumi să pescuiască în acvariu. Gestul exprimă nevoia orgolioasă a omului de a se autoiluziona, considerându-se un învingător.

Iona nu poate recupera așadar inocența primordială – copiii visează marea fără pești – și reia labirintul existenței umane, la sfârșitul actului I, înghițit de pește, captiv în universul existențial, Iona se va lăsa ispitit de drumul cunoașterii, de tot felul de iluzii. Astfel, virtualul călău se va transforma într-o victimă, dar Iona nu disperă, își păstrează umorul și se instalează în anormalitate ca într-un spațiu firesc.

Tabloul al II-lea îl surprinde pe Iona în întuneric, în interiorul Peștelui I, printre „bureți, oscioare, alge, mizerie acvatică” (într-un spațiu-capcană). Acum Iona vorbește mult, încercând, de fapt, să se salveze prin cuvânt (logos), devenit aici o armă împotriva tăcerii care se identifică cu moartea, personajul rămânând un orgolios: *”Fac ce vreau. Vorbesc. Să vedem dacă pot și să tac... Nu, mi-e frică”*

Există în monologul personajului, o serie de considerații formulate metaforic, exprimând adevăruri tragice ale existenței umane: „veșnica mistuire”, fiind o sintagmă ironică pentru legile supraviețuirii omenești, viața fiind, de fapt, această eternă ”mistuire” Iona monologhează, încercând să găsească o cale „de scăpare”: „*Ar trebui să fie un grătar la intrarea în orice suflet, ca să nu se bage nimeni în el cu cuțitul*”, căutând astfel forme de protecție ale propriului eu, modalități de selectare a lucrurilor importante, care sa-i mai lase ragazul da a sta ” *cu capul în mâini în mijlocul sufletui*”

În **Tabloul al III-lea**, în interiorul Peștelui II, care înghițise Peștele I, Iona stă alături „de o mică moară de vânt, de care se simte atras ca de un vârtej”. Simbol al zădărniceii, al iluziilor donquijotești, dar și al pericolului, moara devine astfel un alt simbol al existenței umane. Spre deosebire deosebite de eroul lui Cervantes, Iona nu se luptă cu ea, dar nici nu o înlătură, ci se ferește, doar să nu nimerească între dinții ei - sugerându-se astfel condiția omului modern care încearcă doar să se adapteze resemnat la tot ce i se întâmplă.

Într-un discurs grav-ironic, Iona meditează acum asupra raportului viață-moarte: „*Dacă într-adevăr sunt mort și se pune problema să vin iar pe lume.*”

Captiv în pânțele peștelui, Iona încearcă să comunice cu semenii săi, semnificativ în acest sens fiind momentul apariției celor doi pescari, care poartă câte o bârnă în spinare și care, la întrebările lui Iona, rămân muți, semn că își duc tăcuți, liniștiți, povara destinului, purtându-și crucea.

Realizându-și captivitatea, Iona taie cu unghiile o fereastră, prin care să evadeze din burta peștelui, dar constată ca violența gestului eliberator a fost inutilă, deoarece agresorul său fusese înghițit între timp de un alt pește și mai mare, eliberarea rămânând așadar iluzorie.

Dialogul devine din ce în ce mai dramatic și se gândește să-i scrie mamei sale un bilet prin care să o roage să-l mai nască o dată: „*Mamă, mi s-a întâmplat o mare nenorocire.(...)Mai naște-mă o dată.*”, cerând de fapt o repetare a existenței în alte coordonate. Gestul de a trimite scrisoarea asemenea

naufrașiilor, punând-o într-o bășică de pește pe care tot el o găsește, nu face altceva decât să accentueze sentimentul acut al singurătății.

Tabloul al IV-lea, îl surprinde pe Iona într-o gură de grotă, spărtura ultimului pește spintecat. Aparent afară, marea nu se vede, dar aerul e mult mai curat. În fața lui este un spațiu nedefinit „ceva ca o plajă”, personajul are acum iluzia unei lumi mai curate, neatinsse de elementele civilizației, uimirea sa se naște în momentul în care își dă seama că orizontul pe care crede că-l vede în fața grotei nu este decât o serie de burți de pește.

Acum meditează îndelung asupra divinității, însuși Dumnezeu părănd captiv în acest prezent degradat. Nevoia de Dumnezeu nu înseamnă decât necesitatea de comunicare cu cineva care înțelege singurătatea absolută, Iona ajungând să se confunde cu divinitatea: „*Sunt ca un Dumnezeu care nu mai poate invia*”. Lumea aceasta, dimensiunile temporale, ce dau omului iluzia infinitului nu se mai zăresc, trecutul și viitorul parcă se suprapun și Iona, într-un gest salvator, încearcă să-și „prezică trecutul” (părinți, școală, familie, lucruri obișnuite), demers ce culminează cu definiția tragic metaforică a vieții: „*Cum se numea drăcia aceea frumoasă și minunată și nenorocită și caraghioasă, formată din ani pe care am trăit-o eu? Cum mă numeam eu?*”.

Redescoperirea propriei identități înseamnă, de fapt, gasirea adevăratului sens al călătoriei existentiale, punctul de plecare al adevăratei cunoașteri: întoarcerea către sine prin puterea spiritului „*Am pornit-o bine, dar drumul, el a greșit-o*” (...) *Dar nu mă las. Plec din nou. De data asta te iau cu mine. Ce contează dacă ai sau nu noroc? E greu să fii singur. (scoate cuțitul).*” Gestul final al spintecării propriei burți: „*Gata, Iona? (Își spintecă burta). Răzbim noi cumva la lumină.*” Poate fi interpretat, pe de-o parte, drept unică modalitate de evadare din limitele existentei, dar și în manieră simbolică, drept cale a mântuirii, a iluminării.

Gravă meditație pe tema condiției omului modern, Iona promovează, prin finalul ei, ideea că omul, odată conștient de propriile forțe nu mai poate fi invins.

Autorul însuși a fost întrebat ce semnificație acordă gestului final al eroului său: semn de disperare, de revoltă, de încheiere dramatică a unui destin fără ieșire, de amărăciune resemnată ori milă față de fragilitatea omului, iar dramaturgul a recunoscut că soluțiile acestea, fiecare în parte și toate laolaltă sunt la fel de posibile: „*Știu numai că am vrut să scriu ceva despre un om singur, nemaipomenit de singur.*”

Caracterizare

Eroul lui Sorescu este pescar, dar își depășește încă de la început statutul social, psihologic și moral de simplu om care trăiește de pe urma pescuitului, căci **actul de a pescui semnifică, de fapt, nevoia de cunoaștere și de autocunoaștere.**

Așadar statutul personajului are în piesă un rol simbolic pentru că pescarul Iona nu are aproape nimic de-a face cu ceea ce înseamnă personajul tip al teatrului tradițional, fiind un personaj construit modern, reprezentativ pentru omul contemporan supus atâtor crize și dezechilibre interioare..

Iona este pescarul care își trăiește viața captiv în pântecul unui pește, și acela captiv, la rândul său, în pântecul altui pește, și tot așa, la nesfârșit, în căutarea unui orizont al lumii și al libertății într-o lume închisă, incontrollabilă și artificială din care, parcă, Dumnezeu s-a retras.

Și în textul dramatic de esență modernă se identifică modalitățile de caracterizare clasice, adaptate, însă, formulei speciale de personaj: **personajul – simbol**. Astfel **caracterizarea directă**, realizată de autor prin didascalii: „*explicativ, înțelept, uimit, vesel, blazat, speriat, enervat* etc” surprinde cu mare finețe mișcările sufletești ale personajului.

De asemenea, la începutul tabloului al patrulea, în indicația scenică este realizat, tot în mod direct, portretul personajului(...) „*în gura grotei răsare barba lui Iona, lungă și ascuțită(...)* – detaliul de portret are și el, de fapt, tot o semnificație simbolică, sugerând timpul scurs pentru omul care caută fără încetare soluția ieșirii din limitele strâmte ale existenței și calea iluminării.

Introspecția și monologul interior sunt și ele modalități de caracterizare care conturează prin Iona viziunea despre lume a omului modern pe care personajul lui Sorescu îl simboizează, așa cum

însuși autorul mărturisea: „Știu numai că am vrut să scriu ceva despre un om singur, nemaipomenit *d* singur.”

Există în piesă o serie de **scene semnificative** pentru ilustrarea ideii că Iona reprezintă omul modern însingurat cum ar fi **secvența în care personajul își pierde ecoul**. Astfel eroul se strigă, își cheamă dublul până răgușește, dar constată că e înconjurat doar de pustietate, fără să-i mai răspundă măcar propriul ecou.

O altă secvență care accentuează sentimentul acut al singurătății personajului este aceea în care Iona **scrie un bilet cu propriul sânge**, tăindu-și o bucată din podul palmei stângi. Încearcă să trimită scrisoarea, într-un gest disperat, asemeni naufragaților, punând-o într-o bășică de pește, dar tot el este acela care o regăsește.

Gestul final, acela al spintecării propriei burți, nu reprezintă doar calea de salvare, în manieră existențialistă, prin sinucidere, ceea ce l-ar transforma pe Iona într-un erou de tragedie. Prin sugestia luminii: „*Răzbin noi cumva la lumină*” prezentă în final personajul lui Sorescu rămâne un erou tragic ce, înfrunzind umanitatea în ce are ea fundamental și definitoriu, **găsește calea de salvare prin întoarcerea către sine**.

Aparținând dramaturgiei moderne, Iona este un personaj simbol al singurătății umane, astfel încât, deși în text se pot identifica elemente convenționale de caracterizare: directă, prin intermediul indicațiilor scenice, indirectă: limbaj, fapte, dar și introspecție și monolog interior, toate acestea nu pot conduce la o considerare convențională a personajului care nu mai este un individ, ci un simbol al întregii umanități.

Astfel, piesa Iona aduce o înnoire radicală în teatru românesc. Situarea în atemporal, demitizarea, tema căutării propriului eu, într-o formulă metaforică, problematica libertății și a omului aflat sub semnul destinului fac din Iona un simbol al omului modern în căutarea sinelui.

Pornind așadar de la elementele Vechiului Testament și orientând reflecția către existențialism, sete de libertate, de cunoaștere, piesa rămâne de fapt o operă deschisă, cunoscând în esență tot atâtea interpretări câte puneri în scenă vor exista în timp, lăsând însă deschisă poarta speranței.